

bij Querido terechtwam. Wat zou het daarentegen niet aardig zijn geweest een jaar of een plukje jaren te nemen, waarin bijvoorbeeld De Bezige Bij *De avonden* uitgaf, Contact *Het Achterhuis*, Van Oorschot *De tranen der acacia's*, en dan even kijken wat Bert Bakker en Meulenhoff deden: dan pas heb je een beeld van wat daar zo gebeurde in die altijd spannende tuin van onze literatuur. Of: opmerken dat Wolkers, Claus en nog een paar echt invloedrijke schrijvers juist niet bij Querido zaten. Die relativering zou het onderwerp geen schade hebben gedaan, het zou integendeel een grotere prestatie zijn geweest dat Querido zich in dit goede gezelschap wist te handhaven. Het zou ook goed zijn geweest iets te laten zien van de band van auteurs met hun uitgeverij, die maar al te vaak een haat-liefde is, die tot onverwachte breuken kan leiden. Daarmee zou een akelig knusse legende zijn doorgeprikt. Want, opnieuw, het leven van een uitgever is geen idylle en dat van een auteur nog minder. Er worden de laatste jaren onvoorstelbaar veel titels op de markt gebracht; ook Querido heeft hierin haar aandeel. Hoe pijnlijk mis ik nu de aanduiding van het probleem dat de markt overvoerd wordt, en van de vraag: zijn er werkelijk elk jaar zoveel nieuwe meesterwerken? Is het niet zonde, dat de rust ontbreekt, een enkel goed boek eens ten volle uit te buiten? Menig eerlijk doch ademloos literatuuminnaar komt niet meer verder dan de boekenbijlagen van dag- en weekblad. Ben ik nu onrechtvaardig? Slachtoffer van een dom misverstand? Dat moet Sötemann maar beslissen. In elk geval ben ik teleurgesteld in dit boek van een aardige auteur over een mooi onderwerp.

R. F. Roegholt

E. Gerard, *Eglise et mouvement ouvrier chrétien en Belgique. Sources inédites relatives à la direction générale des oeuvres sociales (1916-1936)* (Bijdragen van het Interuniversitair centrum voor hedendaagse geschiedenis CII; Leuven-Brussel: Nauwelaerts, 1990, vi + 452 blz., Bf890,-, ISBN 90 6861 014 7).

Al vanaf het laatste decennium van de vorige eeuw legde het Belgische episcopaat een bijzondere belangstelling aan de dag voor de emancipatiebewegingen in de katholieke bevolkingsgroep. Talrijke geestelijken rekenden, vaak op uitdrukkelijk verzoek van hun bisschop, de sociale werken voor arbeiders, landbouwers en middenstanders zeer duidelijk tot hun apostolaatsterrein. Vooral de arbeidersbevolking droeg de aandacht weg van de kerk. De bedreiging van geloofsafval en ontkerstening, en de daarmee samenhangende vermindering van de kerkelijke invloed, gold immers in het bijzonder dit maatschappelijk segment. Vanaf 1894 werden de eerste diocesane 'directeurs van sociale werken' benoemd. Zij vormden een structurele band tussen episcopaat en arbeidersverenigingen. Op bestuur en programma van deze laatste lekenorganisaties drukten ze een beslissende stempel.

Centrale figuur in de groep van diocesane directeurs was de dominicaan Georges Ceslas Rutten, tevens de pionier van het gecentraliseerde christelijke syndicalisme in België. Na de eerste wereldoorlog nam hij het initiatief tot de oprichting van het Algemeen Secretariaat van christelijke sociale werken van België (april 1921), onder leiding van een bestuur van diocesane directeurs en proosten van de nationale organisaties van christelijke arbeiders. De opdracht van dit secretariaat was zeer algemeen en vaag en hield in de praktijk vooral het (bege)leiden van de proosten en de vormingswerken in, de coördinatie van de gehele arbeidersbeweging en het onderhouden van de band tussen deze laatste en de kerkelijke hiërarchie. Het vormde een belangrijk element van stabiliteit, continuïteit en uniformiteit wat instituties en sociaal en politiek programma van de beweging betrof.

Na 1925 speelde het secretariaat een belangrijke intermediaire rol tussen de lekenleiding en de kerkelijke overheid. Mede aan de bemiddeling van de meeste directeurs, vooral van ACW-proost Louis Colens, was het te danken dat de arbeiderswerken niet gereduceerd werden tot instrumenten voor katholieke actie onder leiding van het episcopaat en wars van iedere politieke stellingname en actie. Vanaf 1930 verloor het secretariaat aan belang. Zijn gebrek aan een duidelijk omlind statuut, het tanende prestige van pater Rutten en de opkomst van een nieuw priesterstype (proost in plaats van beheerder-directeur) speelden het secretariaat parten. De coördinerende rol van dit laatste werd overigens in toenemende mate vervuld door het ACW.

De leiding van de christelijke arbeidersorganisaties door de directeurs-geestelijken in de periode 1916-1936, meer bepaald via het Algemeen Secretariaat van christelijke sociale werken, vormt het centraal thema van de bronnenuitgave die verscheen als bijdrage CII in de reeks van het Interuniversitair centrum voor hedendaagse geschiedenis. Zulke kritische uitgave van historische bronnen, ogenschijnlijk een van de meer eenvoudige aspecten van zijn vak, vergt van de historicus heel wat *métier*. De keuze van een centraal thema, de selectie van relevante teksten, de volledigheid en correctheid van een kritisch apparaat dat niet ontsierd mag worden door pietluttige en bijkomstige details veronderstellen dat de auteur een ruime kennis van de historische achtergrond en een grote vertrouwdheid met het beschikbare bronnenmateriaal bezit. De publikatie van historische teksten lanceert immers niet alleen nieuw onderzoek maar stoelt ook in belangrijke mate op de verworvenheden van vroegere inzichten. We menen dat de auteur E. Gerard, tevens de eindredacteur van een collectief werk over de globale geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging verschenen in mei 1991, in alle vermelde opzichten een geslaagde tekstuitgave heeft gerealiseerd.

De auteur publiceerde documenten die voornamelijk afkomstig zijn uit de persoonlijke papieren van de diocesane en nationale proosten, uit de archieven van de arbeidersorganisaties en de bisschoppelijke archieven. Geen enkel belangrijk archief werd overgeslagen. Alhoewel vele bescheiden verloren gingen, zo onder andere de papieren Rutten en het eigenlijke Secretariaatsarchief, werd er toch een evenwichtige en boeiende selectie van sprekende teksten gepresenteerd met een overvloed aan nieuwe informatie voor wie zich voor de sociale geschiedenis van de tussenoorlogse periode interesseert.

Gerard schikte zijn materiaal in vijf hoofdstukken. Het eerste, thematisch opgevat, betreft het ontstaan van het secretariaat. De overige vier betreffen elk een bepaalde categorie van documenten: de verslagen van het bestuur van diocesane directeurs, hun verslagen aan de bisschoppen, hun instructies aan de proosten en hun briefwisseling. Een heldere historische inleiding, een goed gestoffeerde en becommentarieerde bibliografie en een index van persoonsnamen zorgen voor de hanteerbaarheid van het geheel. Wel valt het te betreuren dat de thematische index beperkt bleef tot het tweede hoofdstuk over de bestuursverslagen en dat een index van plaatsnamen volledig ontbreekt.

De uitgegeven teksten bieden tenslotte ongetwijfeld stof voor nieuw onderzoek of nuancering van bestaande inzichten, zo onder andere over de rol die enkele individuele priesters (zoals L. Colens) in de beweging speelden, de strategie (of het gebrek daaraan) van de bisschoppen tegenover het sociale en politieke emancipatiestreven van de arbeiders en de belangentegenstellingen binnen een weinig homogene katholieke bevolkingsgroep.

G. Kwanten

G. Jungslager, *Recht zo die gaat. De maritiem-strategische doelstellingen terzake van de verdediging van Nederlands-Indië in de jaren twintig* (Dissertatie Leiden 1990; 's-Gravenhage: Afdeling maritieme historie van de marinestaf, 1991, 229 blz., ISBN 90 71957 18 7; Amsterdam: Van Soeren & Co, 1991, 229 blz., f59,-, ISBN 90 6881 0170).

Nederland is nimmer in staat geweest voor de koloniën in de Oost een zodanige defensie-inspanning te leveren, dat dat immense gebied op eigen kracht volledig tegen elke aantasting door een vijand beschermd geacht kon worden. Steeds is de vooronderstelling geweest, dat bij een aanval derden te hulp zouden schieten. Dat wil niet zeggen, dat de defensie van Indië dus een eenvoudige aangelegenheid was of dat de militaire strategie voortdurend dezelfde was. Binnen de gegeven fundamentele beperking bestonden op elk moment vele opties. Bovendien wijzigden de omstandigheden van allerlei aard (buitenlands-politiek, binnenlands-politiek, financieel en militair-technisch) zich onophoudelijk. Er was dus voortdurend openbaar of intern debat over het te voeren beleid.

Dit beleid in de jaren twintig van de twintigste eeuw is het onderwerp van de dissertatie van G. Jungslager, zelf oud-marine-officier. In die jaren twintig vond een belangrijke verschuiving in de officiële doelstellingen plaats. In 1920 kreeg een commissie-Gooszen opdracht een plan op te stellen voor een, onder de nieuwe na-oorlogse omstandigheden, logisch samengestelde vloot. Als randvoorwaarden golden onder meer dat de zeemacht zo georganiseerd werd, dat de vijand tijdig verkend kon worden en dat de vloot in staat moest zijn hem te beletten met een geringe scheepsmacht de heerschappij in de Indische wateren te verkrijgen en hem tevens schade toe te brengen in zijn verbindingslijnen. Daarbij was in feite het ongestoorde bezit van Java het vitale politieke doel.

Het debat dat hierop volgde met de perikelen rond de vlootwet als meest de aandacht trekkend aspect werd tamelijk abrupt tot een voorlopig einde gebracht, toen de regering zonder veel overleg in 1927 in feite ongevraagd door de Raad van State opgestelde, defensiegrondslagen als officiële beleidslijn vaststelde. Volgens deze grondslagen was het doel van de krijgsmacht in Nederlands-Indië tweeledig: 1 handhaving van het gezag en verzekering van rust en orde (deze taak werd aan het KNIL toebedeeld) en 2 vervulling van de militaire plicht als lid van de Volkenbond (deze taak viel in hoofdzaak aan de marine toe). Deze tweede taak werd ook omschreven als 'handhaving van strikte neutraliteit'. Dat kwam blijkens de verdere tekst van de grondslagen in het bijzonder neer op de verdediging van kwetsbare punten, waarvan de belangrijke olieopslagplaatsen Tarakan en Balikpapan en de havens Soerabaja en Tandjong Priok met name genoemd werden. Uit de opsomming van de minimale omvang van de vloot valt af te leiden dat men meende dat volstaan kon worden met wat wel 'enige lichte strijdkrachten' was genoemd. Al met al een heel wat bescheidener doelstelling dan wat nog gold bij de instelling van de commissie-Gooszen. Het is niet moeilijk te bedenken welke omstandigheden daarbij van het grootste belang waren: de financiële grenzen en de ontwikkelingen in de internationale verhoudingen (de conferentie van Washington, waarbij in 1922 beperkingen waren gesteld aan de omvang van de vlooten van de grote mogendheden, in dit verband als belangrijkste).

De rode draad van Jungslagers beknopte boek is hoe het van het één tot het ander is gekomen. Helaas raakt deze rode draad nogal eens verloren in de kluwen van draden die de auteur aanbiedt. Hij snijdt een veelheid van omstandigheden en problemen aan, meestal nogal kort en zonder precies aan te geven wat nu wanneer welke invloed heeft uitgeoefend of hoe de onderlinge relaties waren. Hij springt nogal eens van het één op het ander. De indruk van een zekere willekeur van wat aan bod komt, dringt zich op. Kortom de compositie had aanzienlijk strakker gekund, het betoog meer expliciet samenhangend en sluitender.